

УДК 373.5.016:821.161.2.09

Любов БАШМАНІВСЬКА

**ЗАХОЧЕШ – І БУДЕШ. В ЛЮДИНІ, ЗАТЯМ,
ЛЕЖИТЬ НЕВІДГАДАНА СИЛА**

(Вивчення творчості О. Ольжича на уроках літератури рідного краю)

У статті запропоновано модель вивчення творчості О. Ольжича на уроках літератури рідного краю; розкрито його феномен як поета, науковця, борця за національне визволення України; розглянуто історіософську та героїко-патріотичну поезію.

Ключові слова: література рідного краю, патріотизм, героїзм, історіософська, героїко-патріотична поезія.

Одним із завдань сучасної школи є виховання національно свідомої особистості, патріота рідного краю, який здатний відстоювати інтереси своєї держави. Дієвим засобом такого виховання є широке використання можливостей літератури рідного краю. Вивчення творчості письменників-земляків допоможе школярам відчути неповторність, красу, вольовий характер їхніх творів, формувати мужність, цілісний світогляд, патріотизм. Література рідного краю є важливим чинником відродження національної культури, духовності, естетичної вихованості. На одному з уроків літератури рідного краю Житомирщини пропонуємо розглянути творчість самотнього поета, видатного вченого, патріота – Олега Ольжича. Вивчення творчості цього надзвичайно обдарованого митця, відданого національній ідеї, стимулюватиме учнів до розвитку почуття національної гідності, патріотизму, любові до землі, де народилися.

Грунтовні дослідження життя та творчості О. Ольжича знаходимо в М. Антонович-Рудницької, К. Білецької-Кандиби, П. Білоуса, М. Вільшука, В. Державина, М. Ільницького, Ю. Коваліва, Н. Лисенко, М. Неврлого, І. Продана, У. Самчука, Л. Череватенка. Цікаві рекомендації щодо вивчення спадщини О. Ольжича в школі пропонують Г. Бійчук, О. Гуцуляк, О. Слоньовська та інші. Дослідники вважають, що в процесі вивчення творчості О. Ольжича відбувається формування вольових якостей учнів, мужнього характеру, патріотизму.

Мета статті – окреслити модель вивчення творчості О. Ольжича на уроці літератури рідного краю; дослідити його феномен як поета, науковця, борця за національне визволення України; розглянути патріотичну, історіософську й інтимну поезію.

Урок літератури рідного краю за творчістю О.

Методика

Ольжича доцільно провести в 11 класі. Він вимагає особливої підготовки як учителя, так і учнів. Для покращення організації праці попередньо пропонуємо створити пошукові групи й стати дослідниками життя та творчості митця. Одна група досліджує діяльність О. Ольжича як науковця, інша – розглядає як борця за національне визволення України, шукає в різних джерелах цікаві моменти з біографії, простежує, як формувалася його національна свідомість, вольовий характер, героїчний дух. Ще інша – ознайомлюється з творчими набутками поета, виокремивши умовно цикли: 1) історіософська поезія; 2) героїко-патріотичні вірші; 3) інтимна лірика. Окрема група готує вірші для виразного читання. В основі цієї роботи лежить принцип пошукового навчання, адже учні самі досліджують ту чи іншу сторінку в біографії та творчості письменника. У процесі такої літературно-краєзнавчої роботи школярі вчаться самостійно працювати з книжними та архівними джерелами, набувають умінь і навичок робити вибір потрібного матеріалу, зіставляти факти, явища і події, що лягли в основу творів, розглядати їх у зв'язку з реальністю. На уроці варто використати наочність, яку учні разом з учителем підготують: портрети, фото, мультимедійні презентації, збірки поезій, книги про діяльність ОУН, наукові розвідки про творчість митця.

Пропонуємо таку орієнтовну модель вивчення творчості О. Ольжича на уроці літератури рідного краю: 1. Перевірка випереджувального завдання, що полягало в самостійному опрацюванні біографії поета. 2. Повідомлення учнів про О. Ольжича як науковця, політика, поета – результат власних досліджень. 3. Загальна характеристика поезій О. Ольжича. 4. Історіософські вірші, зумовлені фахом ученого-археолога. 5. Героїко-патріотичні вірші, їх вольові мотиви. 6. Інтимна лірика.

Попередньо до уроку всі учні повинні ознайомитися з біографією поета, прочитати його вірші й обговорити орієнтовні запитання: 1. Розкажіть про Житомирський період у житті О. Ольжича. Чому сім'я Олександра Олеса (Кандиби) була змушена емігрувати? 2. Коли О. Ольжич знову повернувся в Житомир і чи надовго? Які причини його нетривалого перебування на рідній землі? 3. Хто ще з юнацьких років мав вплив на формування національної свідомості й характеру О. Ольжича? 4. Хто з відомих людей входив до «Празької школи» і чим характерна їхня творчість? 5. Що складало основу життя поета, чи можна назвати його вчинки героїчними? 6. Розкажіть про свої перші враження від поетичних творів митця.

Старшокласники обговорюють запитання, висловлюють власні думки й роблять висновок, що життя і творчість О. Ольжича є прикладом героїзму й мужності справжніх захисників рідної землі. Далі учні переходять до наступного етапу роботи, зазначаючи, що О. Ольжич цікавий як поет, археолог, політик. Творчі групи звітують про свої дослідження й обговорюють почуте, дискутують, ставлять запитання знавцям певної проблеми.

О. Ольжич – науковець.

Ще з юнацьких років талановитий Олег Кандиба визначив свій шлях у житті, власні ідеали. 1924 року стає студентом філософського факультету Карлового університету, де в архівах до цього часу знаходиться його автобіографія, у якій зазначено, що головним предметом його студій була «передісторична археологія та історія мистецтв»¹. Водночас майбутній поет навчався в Українському

¹ Неврлий М. Муза мужності й боротьби / М. Неврлий // Дивослово. – 1994. – № 7. – С. 11.

вільному університеті, дипломи якого визнавалися в усій Європі. Там він слухав лекції відомих археологів, істориків, мистецтвознавців. Темою наукових досліджень обирає неолітичну мальовану кераміку, заглиблюється в українську археологію, історію. 1929 року О. Ольжич захистив дисертацію з археології на тему: «Неолітична мальована кераміка Галичини», що базувалася на дослідженні керамічних пам'яток культури Трипілля й містила тематичні ілюстрації.

Молодому науковцю було запропоновано посаду асистента на кафедрі археології Українського вільного університету. Також у 1926-1932 рр. О. Ольжич працює в археологічному відділі Чеського Національного Музею в Празі. Досвіду вченого-археолога він набував, беручи участь у різних археологічних розкопках, досліджуючи археологічні пам'ятки в Чехії, Моравії, Австрії, а також працюючи в музеях Галичини, Югославії та інших. Учений читав лекції в Гарвардському університеті, друкував праці зі слов'янської археології різними мовами. Разом з іншими вченими заснував Український науковий інститут Америки. Постійна праця, численні студії, монографія «Schipenitz-Kunst und Gerate neolithischen Dorfes», участь у міжнародних археологічних конференціях засвідчили, що О. Кандиба став одним із авторитетних учених Європи, спеціалістом зі слов'янської археології.

О. Ольжич – борець за національне визволення України.

Ідеї визволення України, боротьбі за українську державність О. Ольжич присвятив усе своє життя. На думку П. Білоуса, він постає людиною чулою та мужньою водночас, людиною високих помислів і твердої вдачі, людиною смертною і безсмертною в пориванні присвятити життя вітчизні².

О. Ольжич стає активним членом ОУН, пізніше – заступником голови Проводу українських націоналістів, одним із фундаторів Української національної ради, що мала налагодити культурне життя інтелігенції. Організацію українських націоналістів О. Ольжич жартома називав «військом незримим поневоленої нації»³. Він вважав, що ОУН допоможе українському народові побудувати власними силами свою державу. Батькові Олександру Олесю він писав: «В організацію націоналістів я твердо вірю, єдина вона, я переконаний, зробить і зможе щось зробити для України»⁴.

Коли діяльність ОУН була заборонена, перейшли в підпілля. Здійснюючи боротьбу за незалежність, члени Організації створювали осередки в усій країні. Займалися видавничою, ідеологічною, освітньою та пропагандистською роботою. Творча українська інтелігенція гуртувалася навколо створеного літературно-мистецького клубу, будувала плани активної боротьби за Україну. О. Ольжич збирав матеріали про український партизанський рух, інформував світ про злочини фашизму в Україні. Гестапівці нищили будь-яку спробу відновити державність, переслідували борців за незалежну Україну. Було заарештовано й розстріляно багатьох учасників національного руху, зокрема Олену Телігу, чия

² Білоус П. «Любов і творчість, туга і порив, відвага і вогонь самопосягати!» (до 100-річчя Олега Ольжича) / П. Білоус // Волинь-Житомирщина: іст.-філол. зб. з регіон. проблем. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2000. – С. 14.

³ Файзулін Я., Гінда В. Україна. У вогні минулого століття: постаті, факти, версії // Я Файзулін, В. Гінда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://books.google.ru/books?isbn=9661489831>

⁴ Інтернет-версія газети «Галичина»: Лицар без страху і догани [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.galychyna.if.ua/publication/ukrainism/licar-bez-strakhu-i-dogani/print.html

смерть стала особистою трагедією О. Ольжича. Його самого було заарештовано у Львові й закатовано в концтаборі Саксенгаузен. До останніх днів О. Ольжич залишився вірним власним переконанням і намагався розбудувати свою державу. Усе своє життя він віддав боротьбі за Україну.

О. Ольжич – поет. Загальна характеристика віршів.

Поетична спадщина О. Ольжича характеризується шириною тем і сюжетів, своїм духовним зарядом. На думку Н. Лисенко, його поезія гідно репрезентує «Празьку школу», до якої належали Є. Маланюк, Л. Мосендз, Олена Теліга, О. Лятуринська та інші⁵.

Перша збірка «Рінь» (1935) вийшла у Львові під псевдонімом О. Ольжич, що, на думку О. Слоновьовської, був утворений «від праслов'янського «Ольг», тобто від імені того київського князя Олега, що прибив свій щит на знак перемоги на царградській брамі»⁶. У цій збірці переважали мотиви праісторії людства, античної Греції та Риму. Тут найбільше позначився фах історика-археолога. У поетичних образах, мові простежується глибоке знання історії людства, історичне мислення. Бачимо відчуття епохи, заглибленість у далеку реальність, своєрідне оживлення доісторичних подій. Уже самі назви віршів про це говорять: «Галли», «Готи», «Був же вік золотий», «Археологія», «Пройшли пурпурні фенікійські дні», «Ганнібал в Італії» та інші. Для поета є важливою саме духовність людини, її розвиток, ментальність, звичаї, мораль. На думку М. Вільшук, збірка «Рінь» «зіткана з переплетень відчуттів сучасного й давно минулого... Він (О. Ольжич) відвоював для поезії ту сферу, якої ще мало торкалася світова культура: поет оживив віки, вивів їх з музейних приміщень на свіже повітря»⁷.

На думку П. Білоуса, «уже в першій збірці «Рінь»... бачимо неухильну трансформацію від романтизму ліричного до романтизму героїчного, що свідчило про визрівання у свідомості О. Ольжича героїчного чину – образу «незаномого вояка», котрому він присвятить наступну свою книгу «Вежі»⁸.

Другою збіркою поета, що вийшла ще за життя автора, є «Вежі» (1940), до якої ввійшли ліро-епічні поеми «Городок 1932» і «Незаномому воякові». Вона присвячена революційній боротьбі за права та честь свого народу. Її пронизують мотиви самопожертви борців за велику справу, за волю народу. За словами М. Неврлого, це поезія мужності й боротьби⁹. О. Ольжич не міг стояти осторонь тих подій, які відбувалися в Україні, зокрема в окупованій Галичині, і художньо зобразив їх, показавши боротьбу галицької молоді, її свідомий збройний спротив. Поема «Городок 1932» насичена політичними гаслами, ідеалами людських чеснот, романтичною героїкою, незламністю.

Цикл «Незаномому воякові» композиційно складає другу частину збірки. Він тематично поглиблює попередню поему й показує тернисту дорогу борців за майбутнє України. Ідеєю її національного відродження пройняті рядки: «Держава не твориться в будучині, Держава будується нині. Це люди, на сталь

⁵ Лисенко Н. Поет, учений, борець / Н. Лисенко // Дивослово. – 1998. – № 8. – С. 56.

⁶ Слоновьовська О. В. Конспекти уроків з української літератури для 11-х класів: Нове прочитання творів / О. В. Слоновьовська. – К.: Рідна мова, 2001. – С. 350.

⁷ Вільшук М. Етапна збірка Олега Ольжича / М. Вільшук // Дивослово. – 1999. – № 4. – С. 2.

⁸ Білоус П. «Любов і творчість, туга і порив, відвага і вогонь самопожертви!» (до 100-річчя Олега Ольжича) / П. Білоус // Волинь-Житомирщина: іст.-філол. зб. з регіон. проблем. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2000. – С. 23.

⁹ Неврлий М. Муза мужності й боротьби / М. Неврлий // Дивослово. – 1994. – № 7. – С. 14.

перекуті в огні, Це люди, як брили камінні»¹⁰. І цими словами О. Ольжич керувався все життя й не зраджував їм.

Третя збірка «Підзамча» (1946) була видана вже після трагічної смерті поета. За свідченням його сучасників, він ще встиг її перечитати й підготувати до друку, але не поспішав із виданням, бо був надто вимогливим. М. Неврлий, звертаючись до спогадів М. Антонович-Рудницької, зазначає, що поет «був настільки самокритичний, що ніколи не опублікував би – на його думку – неготового вірша. Він мав однаково строгі вимоги до своєї та до чужої поезії»¹¹. Збірка «Підзамча» була свідченням високої культури його художнього мислення, містила філософські узагальнення. У віршах «Голландський образ», «Люкреція», «Алябастер», «Порцеляна» тощо автор подає своєрідні характеристики епох, звертається до прадавніх часів. Очевидно, через такий спокійний, урівноважений настрій, зображення єдності з природою дослідники відзначають схильність до неокласики¹².

Історіософські вірші, зумовлені факхом ученого-археолога.

М. Неврлий зазначав, що поезія О. Ольжича за своїм змістом «виразно історіософічна, скупа й вельми ощадна в художніх засобах. Феномен Ольжича як людини, поета і вченого тільки в сукупності, у тісному зв'язку життя і творчості з його трагічною смертю»¹³.

Усі три збірки мають підкреслену історіософічність, де в нерозривній єдності зображено минуле й сучасне. О. Ольжич знав добре античність, середньовіччя, добу козаччини, а також час, у якому жив і боровся за волю народу. Усе це знайшло відображення в його творчості. В історіософічній поезії ожили і готи, і анти, і галли. Як вважає Г. Бійчук, О. Ольжичу притаманний історіософізм, лаконізм, суворий і стриманий ритм, «тут – сталева воля, прагнення дії, моральна та духовна вищість»¹⁴.

Своє історіософічне мислення поет презентує у віршах: «Був же вік золотий», де подає стисло характеристику основних епох людської історії; «Прошли пурпурні фенікійські дні», де ожила доба залізного Риму, у якій лише час всемогутній і вся епоха багата на героїзм; «Археологія», що переносить нас до прадавньої доби слов'янського племені; «Галли» із філософськими роздумами про неминучість кінця й вічність початку та багатьох інших.

Пропонуємо учням ознайомитись із цими віршами й провести обговорення:

1. Зачитайте й прокоментуйте вислів Овідія, який використав О. Ольжич, змальовуючи поетичний образ безжурної доби, у поезії «Був же вік золотий».
2. Окресліть чотири основні епохи людської історії, що відображені у творі. Які художні засоби для їх змалювання використовує автор?
3. Доведіть, звертаючись до тексту, що автор позитивно розуміє діалектику людського розвитку, стверджує невинність зміни явищ і процесів природи й людства загалом.
4. Знайдіть рядки на підтвердження думки про всемогутність часу та героїзм зображеної епохи в поезії «Прошли пурпурні фенікійські дні»? Якими постають перед нами античні герої?
5. До якої доби звертається автор у вірші

¹⁰ Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. (у трьох книгах). – К.: Рось, 1994. – Книга друга. – С. 558.

¹¹ Неврлий М. Муза мужності й боротьби / М. Неврлий // Дивослово. – 1994. – № 7. – С. 15.

¹² Там само, с. 15.

¹³ Неврлий М. Муза мужності й боротьби / М. Неврлий // Дивослово. – 1994. – № 7. – С. 15.

¹⁴ Бійчук Г. Героїчна поезія Олега Ольжича й Олени Теліги / Г. Бійчук // Українська література в загальноосвітній школі. – 1999. – № 1. – С. 28.

«Археологія»? Як ви вважаєте, чому в поезії родове «ми» переходить у «я», інтимізуючи образ старослов'янського побуту? 6. Підтвердіть рядками вірша «Галли» думку про неминучість кінця й вічність початку? Які почуття викликав у вас цей вірш? 7. Доведіть, що автор виступає ніби очевидцем тих подій, які зображує. Чому, на ваш погляд, він звертається до цих тем? Чи зумовлено це професією археолога?

Обговоривши запропоновані запитання й висловивши свої думки, учні переходять до наступного кроку.

Героїко-патріотичні вірші, їх вольові мотиви.

Основною темою творчості О. Ольжича можна вважати боротьбу за визволення України, тому в багатьох його віршах звучать героїчні мотиви, підкреслюється мужність, рішучість, бойовий дух. Пропонуємо розглянути з учнями поезію «Воно зросло з шукання і розпуки», де звучить віра в покоління патріотів, яке відновить державність України; поему «Городок 1932», що пронизана саможертвоністю борців за велику справу; із циклу «Незнаному воякові» звертаємо увагу на вірші «Захочеш – і будеш...», «Держава не твориться в будучині...», «О Націє, дужа і вічна, як Бог...», простежуємо, як твориться образ героя-борця, як формується його патріотичний дух.

Після виразного читання поезій проводимо обговорення: 1. Як ви розумієте вірш «Воно зросло з шукання і розпуки»? Про яке покоління пише автор? 2. Чому поема «Городок 1932» читається як героїчна хроніка? Що справді сталося в провінційному галицькому містечку 1932 року? За що вболіває автор? 3. Чи можна поему «Городок 1932» вважати своєрідною ідеологічною програмою, у якій відстоюються ідеали романтичної героїки, людських чеснот, незламність? Доведіть свою думку, звертаючись до тексту. 4. Доведіть чи спростуйте думку про те, що цикл «Незнаному воякові» є поетичною історією галицького революційного підпілля. Що засуджує поет у творі? 5. Як ви вважаєте, чи є своєрідною життєвою програмою боротьби рядки: «Захочеш – і будеш. В людині, затам, Лежить невідгадана сила...»? Обґрунтуйте свою відповідь. 6. Що хотів сказати автор словами «Держава не твориться в будучині, Держава будується нині, Це люди, на сталь перекуті в огні, Це люди, як брили камінні»? Чи керувався цими словами О. Ольжич у своєму житті? Висловіть свої міркування. 7. Які рядки вірша «О Націє, дужа і вічна, як Бог...» свідчать про бажання поета жити по-козацьки, по-предківськи? Кого засуджує автор у творі? Чи поділяєте ви його думку?

Пропонуємо на уроці розглянути й **інтимну лірику** О. Ольжича, зокрема вірші «Голландський образ», «Сонна Венус», «Диліжанс» тощо, дати можливість усім висловити власне враження від цих поезій. Або ж запропонувати самостійно опрацювати інтимну лірику, за бажанням один з віршів вивчити напам'ять.

Наприкінці уроку під час узагальнення вивченого проводимо обговорення: 1. Простежте, що входить у поняття героїзму у творах О. Ольжича? Чому його вірші називають поезією мужності й боротьби? 2. Які основні мотиви лірики поета ви можете назвати? Наведіть приклади. 3. Хто є ліричним героєм поезій? Чи передає він стан душі автора, його прагнення? 4. Яким хоче поет бачити нове покоління? Підтвердіть свою відповідь рядками з віршів. 5. Чи може життєвий і творчий шлях О. Ольжича бути прикладом мужності й героїзму? Обґрунтуйте свою відповідь. 6. Що для себе ви взяли із сьогоднішнього уроку? Що вас найбільше вразило? Що запам'яталося?

Отже, дослідження на уроках літератури рідного краю спадщини письменників-земляків дозволить учням побачити ту атмосферу, ті факти, що лягли в основу їхньої творчості, заглибитись у творчу лабораторію, вивчити їхній

світогляд, смаки й простежити, як вони відображаються в певному літературному творі. Вивчення творчості О. Ольжича сприятиме художньо-естетичному вихованню людини нового часу, людини-патріота своєї країни, національно свідомої та духовно-багатої, творчої особистості, стане прикладом героїзму, незламності в боротьбі за волю рідного народу.

Lyubov Bashmanivska

Wants – and will. In the person, remember, the untapped force lies (studying the creativity of O. Olzhich in the lessons of the native land literature).

The article proposes a model of Olzhych's study of creativity at the lessons of native land literature; it describes his phenomenon as a poet, scientist, fighter for the national liberation of Ukraine; considers historiosophical and heroic-patriotic poetry.

The author outlined a step-by-step study of artist's creativity; made an attempt to examine Olzhych's life and creativity as a scientist, politician and poet. The article also submits general characteristic of poetry, offers considering historiosophical poems, due to the specialty of scientist-archeologist, heroic and patriotic poetry and the poems of love during classes.

It is suggested for pupils to create search groups at the lessons and become the researchers of Olzhych's life for improving the labour organization. It let pupils see the atmosphere, facts in which his creativity was based on.

Key words: literature of the native land, patriotism, heroism, historiosophical, heroic-patriotic poetry.